

Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 2010. 30 p.

13. Pomitkina L. V. Age features of strategic life decisions in late adolescence. Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 12. Psychological sciences. Kyiv, 2014. No 45 (69). pp. 145–151.

14. Needs and interests of people as a driving force of socio-economic progress URL: http://www.in-foworks.com.ua/kursovi/econimichna_teorija/1013.html (Access: 09.01.2021).

15. Psychological Dictionary / ed. by V. I. Voitko. Kyiv: Higher School, 1982. 216 p.

16. Roganova M. V. Theory and practice of education of spiritual culture of students of higher educational institutions by means of culturological disciplines: dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.07 / Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Luhansk, 2011. 469 p.

17. Stolyarenko O. B. Psychology of personality: textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 2012. 280 p.

18. Tokareva N. M. Methodical recommendations for studying the topic «Activity» (general psychology course). Kryvyi Rih, 2000. pp. 19–36.

19. Kharkivska A. A. Motivation of future teachers of physical education to professional activity and self-development of education. Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Series: Pedagogical sciences. 2017. No 153. pp. 133–140.

20. Kharkivska A. Theoretical basis of the research of values. Theoretical and practical aspects of the development of science and education: materials of the II International scientific-practical conference (Lviv, September 15–16, 2020). Lviv: Lviv Scientific Forum, 2020. pp. 31–32.

21. Koller M. The low robustness of the gain effect of interpersonal attraction: Some empirical and theoretical considerations. European Journal of Social Psychology. 1991. Vol. 21. pp. 239–248.

22. Schutz William C. FIRO: A Three-Dimensional Theory of Interpersonal Behavior. New York: Rinehart, 1958. pp. 218–219.

EDUCATION OF VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY EDUCATION

Kharkivska A.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice Rector on Scientific and Pedagogical Works
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council
Kharkiv, Ukraine*

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Харківська А.А.

*Доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
м. Харків, Україна*

Abstract

The article analyzes the different approaches of domestic and foreign scholars to the study of the problem of values and value orientations of future teachers of primary education. The essence of the concept of «value» and «value orientations» is revealed. The focus is on the psychological features of value orientations as a mechanism for regulating the behavior of future teachers. The author found that value orientations are formed from childhood, develop, change throughout life, but special attention should be paid to the training of future teachers of primary education. Education of value orientations of future teachers of primary education is carried out in institutions of higher pedagogical education by organizing classroom and extracurricular educational and cognitive activities of applicants for higher education.

Анотація

У статті проаналізовано різні підходи вітчизняних і зарубіжних науковців до дослідження проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти. Розкрито суть поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації». Зосереджено увагу на психологічних особливостях ціннісних орієнтацій як механізму регуляції поведінки майбутніх педагогів. Автором з'ясовано, що ціннісні орієнтації формуються з дитинства, розвиваються, змінюються упродовж усього життя людини, але особливу увагу необхідно приділяти в підготовці майбутніх учителів початкової освіти. Виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти здійснюється в закладах вищої педагогічної освіти шляхом організації аудиторної та позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Keywords: value, value orientation, upbringing, future teacher, primary education, institution of higher pedagogical education, applicant for higher education.

Ключові слова: цінність, ціннісна орієнтація, виховання, майбутній учитель, початкова освіта, заклад вищої педагогічної освіти, здобувач вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі в умовах розвитку української держави, поширення ідей гуманізму та демократизму, особливої уваги заслуговує питання виховання цінностей і ціннісних орієнтацій. Особливого значення набуває проблема виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти в процесі реформування освітньої галузі, коли увага приділяється формуванню і розвитку цілісної особистості, яка є активним учасником трансформацій у сучасному світі.

Реалії сьогодення висувають якісно нові вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти. Сучасне суспільство потребує конкурентоспроможних, компетентних фахівців, які здатні до постійного духовного та професійного зростання, зорієнтованих на загальнолюдські цінності, працювати у швидкоплинному міжкультурному середовищі, генерувати креативні ідеї й ефективно реалізовувати їх в освітній процес, транслювати смисложиттєву активність, вибудовувати індивідуальну траєкторію професійного та особистісного розвитку, поповнювати знання впродовж життя, самовдосконалюватися, самовиховуватися.

Важливість виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти відображено в державних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», де наголошено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей» [8]. Головною функцією освіти стає не тільки формування високого інтелекту, а й виховання розвиненої особистості із стійкими, несуперечливими ціннісними орієнтаціями, високими ідеалами і цілями. У зв'язку з цим сформовані ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкової освіти у процесі підготовки в закладах вищої педагогічної освіти слугують орієнтиром для успішної майбутньої професійної діяльності, взаємодії із суб'єктами освітнього процесу й духовного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Здійснивши теоретичний аналіз даної проблеми з'ясовано, що цінності є об'єктом багатьох досліджень. Ще з античних часів здійснювались наукові пошуки цього питання. Теоретичні засади виховання цінностей досліджували Платон, Сократ, Аристотель, І. Кант, М. Вебер, серед сучасних науковців – О. Безпалько, В. Вишняков, І. Зязюн, А. Лазарук, І. Мейжис, І. Мельничук, О. Остапенко, О. Сухомлинська, Л. Харченко, Ю. Шайгородський та інші.

Ф. Знанецький та У. Томас вперше у науковий обіг ввели поняття «ціннісні орієнтації», трактуючи його як соціальну установку, що регулює поведінку особистості. Проблематиці ціннісних орієнтацій присвячені дослідження Н. Антонової, І. Бега, О. Горбенко, Ю. Горбенка, Ю. Іванової, А. Маслоу, В. Піскар, С. Рубінштейна, О. Соколовської, О. Удич, В. Ядова та інших.

Хоча аналіз представлених досліджень значно збагачує теоретичне та методичне підґрунтя проблеми дослідження, однак, питання виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти залишається висвітленим неостаточно.

Мета статті – проаналізувати суть і значення виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «цінність» є основним в аксіології (теорії цінностей), що сприяв становленню спеціальної галузі філософської науки, яка досліджує природу цінностей, їх місце в реальності, структуру ціннісного світу, розглядає взаємозв'язок різних цінностей між собою, їх відображення в структурі особистості.

Наразі поняття є одним із центральних понять сучасної суспільної думки, використовується у філософії, соціології, психології, педагогіці, юридичних науках для позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі моральні ідеали тощо.

А. Лазарук зазначає, що ретроспективний аналіз проблеми дає можливість стверджувати, що теоретичне осмислення цінності взагалі одержали ще в античні часи, коли стоїки, диференціювавши філософію на логіку, фізику і етику, визначили останню як науку про мораль, яка не тільки орієнтується на цінності, а ще обстоює їх [5].

На думку Л. Харченко [11], цінності в житті суспільства виступають соціально-значущими орієнтирами діяльності суб'єктів, чинниками розвитку політичної історії, за допомогою яких людина може задовольнити власні потреби, і власне наявність цінностей є відмінною рисою людини. Також вчена акцентує увагу на тому, що цінності є основою культури, яка проявляється завдяки системі цінностей та ідей, що регулюють поведінку учасників певного соціуму.

Ю. Шайгородський визначає цінності одним із найважливіших принципів та інструментів суспільних реформ, що є прийнятною для переважної більшості громадян. Учений звертає увагу на те, що цінностями особистості можуть бути навіть такі, що здаються «зовнішніми» щодо індивіда компонентами його середовища, а не тільки вибірково відображення матеріальних і духовних цінностей суспільства [12].

І. Мельничук, узагальнюючи філософські підходи до розуміння поняття «цінність», визначає сутність різновекторного спрямування його тлумачень, зміст якого: «полягає у здатності задовольняти потреби та інтереси особистості; відображається в особливій значущості речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта, його потреб та інтересів; є формою вияву різноманітних відносин людини; є особливою індивідуальною реальністю, що має певну позитивну значущість для суб'єкта, котрий її переживає» [7, с. 8].

Досліджуючи цінності, вважаємо за доцільне врахувати думку І. Канта [10] про категоричний імператив, що проголошує необхідність ставлення

до людства як до себе, і заперечує ставлення до інших тільки як до засобу досягнення мети, визнаючи людину найвищою цінністю.

I. Мейжис наголошує на тому, що цінності можна розглядати як етичний показник того, що можна і потрібно хотіти в цьому житті, як оцінювати інших людей і себе у відносинах з ними, до чого слід прагнути і намагатися досягти за допомогою тільки тих засобів, що схвалюються суспільством [6, с. 19].

Слушною є думка Т. Алексєнко [1], що цінності завжди носять соціальний і динамічний характер та формуються на основі суспільної практики і форм спілкування людей, а також в умовах та межах певних історичних та суспільних відносин.

Отже, цінності розкривають внутрішній стан людини, її бажання охоплювати певні структури соціального простору. Існують базові, біологічні (властиві як людині, так і тваринам) та соціальні, які належать людині, залежать від рівня культури. Цінності можуть змінюватися, відхилятися або народжуватися нові.

У свідомості кожної людини особистісні цінності проявляються у формі ціннісних орієнтацій. Вони закріплені життєвим досвідом особистості та відмежовують значуще, визначне для конкретної людини від мізерного, несуттєвого. Те, що вважають за необхідне або правильним, впливає на життя кожної особистості, надає сенс і напрям його поведінки, формує свідоме ставлення до інших людей і до всього оточуючого середовища.

В «Українському педагогічному словнику» поняття «ціннісні орієнтації» трактовано так: «Вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтованої на певний аспект соціальних цінностей, які формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті, виховання людини можна розглядати як керування становлення або зміною її ціннісних орієнтацій» [2, с. 357]. У цьому випадку ціннісна орієнтація є основою емоційно-мотиваційної сфери особистості, що характеризується єдністю процесів саморегуляції й усвідомленого саморозвитку.

С. Рубінштейн наголошував, що в юнацтві формуються: ціннісні орієнтації (науково-теоретичні, філософські, моральні, естетичні), в яких простежується сама сутність людини; світогляд як система уявлень про світ в цілому, навколишнє середовище, соціуму, самого себе; усвідомлене, узагальнене відношення до власного життя [9].

I. Шапошникова стверджує, що «ціннісні орієнтації є основними векторами соціальних орієнтацій, вони визначають спрямованість особистості і ступінь її соціальності, що змінюються залежно від рівня відповідності індивідуальних потреб і інтересів потребам та інтересам соціуму» [13, с. 181].

Слушною для нас є думка О. Горбенко, яка визначає виховання ціннісних орієнтацій «як цілеспрямований процес поетапного формування у студентів ціннісних орієнтацій на підставі урахування

зовнішніх і внутрішніх чинників та створення педагогічних умов, які сприятимуть їх розвитку й закріпленню» [3, с. 60].

Отже, під ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів початкової освіти будемо розуміти систему ціннісних установок, що передбачають усвідомлення педагогом своєї внутрішньої позиції, світогляду, визначають мотивацію його поведінки та виражаються в готовності особистості до професійної діяльності відповідно до певних цінностей.

На нашу думку, саме для педагогічних працівників сформовані ціннісні орієнтації – основа структури особистості, що є стратегічною метою його професійної діяльності, скеровує емоційно-мотиваційну світоглядну та когнітивну систему поведінки, впливає на зміст і спрямованість його потреб, мотивів та інтересів.

Система ціннісних орієнтацій відображає такі якості майбутніх учителів початкової освіти, як цілісність, надійність, постійність, стійкість, відданість певним принципам, нормам та ідеалам, здатність до вольових зусиль, смислотиттєва активність; суперечливість ціннісних орієнтацій генерує непослідовність у поведінці особистості. Ціннісні орієнтації характеризуються динамічністю та спрямовують майбутніх педагогів до особистісного та професійного розвитку. Однак, якщо їх існування не підтримується середовищем, то вони поступово втрачаються.

Загальновідомо, що ціннісні орієнтації бувають матеріальними та духовними. Розрізняють їх також за формами функціонування ціннісних орієнтацій: цінності-цілі, зумовлені так чи інакше відображеними потребами (суб'єктивне розуміння об'єктивно існуючих інтересів); цінності-засоби, детерміновані віддзеркаленням соціально існуючих правомірних способів дії у кожній зі сфер життєдіяльності особистості; цінності-умови, тобто соціальні обставини, в яких здійснюється функціонування ціннісних орієнтацій [4].

Виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти має здійснюватися на аксіологічних засадах сучасної системи освіти України, враховуючи такі цінності як духовне життя людини, духовний світ, гуманні відносини.

Виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти базується на таких принципах: цілеспрямованості (передбачає спрямування вихованих впливів на виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти); гуманізації (полягає в гуманному ставленні до особистості людини, як до відповідального і самостійного суб'єкту самовиховання; цей принцип, перш за все, відображає систему поглядів, відповідно до яких людина – найвища цінність); варіативності (необхідність дотримання цього принципу пов'язана з тим, щоб майбутнім учителям учителів початкової освіти розширити можливості вибору стратегії професійного й особистісного саморозвитку); прирівняності (виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти повинно ґрунтуватися на загальні закони розвитку

природи і людського життя); культуровідповідності (підготовка майбутніх учителів початкової освіти повинна здійснюватися на основі загальнолюдських цінностей та норм культури, враховуючи етнічні особливості, участь у міжкультурних контактах); професійної направленості (направлений на виховання професійних цінностей майбутніх учителів початкової освіти під час на лекційних, семінарських і практичних занять, а також під час проходження педагогічної практики).

На заняттях навчальних дисциплін циклу професійної підготовки відбувається підготовка майбутніх учителів початкової освіти до реалізації виховного процесу в закладах загальної середньої освіти. Здобувачі вищої освіти розглядають виховання як процес, його різні аспекти і напрями, поняття цінностей і ціннісних орієнтацій, установки й особистісні якості особистості, інструментарій реалізації виховних програм. На практичних заняттях створюється особлива емоційно-мотиваційна атмосфера, яка поряд з когнітивним чинником є умовою для інтеріоризації цінностей.

Виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти здійснюється й в позааудиторній навчально-пізнавальній діяльності здобувачів вищої освіти: участь в організації та проведенні культурних заходів, концертів, спортивних змагань, благодійних, екологічних акціях у закладах вищої педагогічної освіти та за їх межами; волонтерство.

Отже, ефективність процесу виховання ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової освіти в закладах вищої педагогічної освіти буде залежати від реалізації відповідних умов: встановлення зворотного зв'язку в системі «здобувач вищої освіти – викладач; смисложиттєва активна позиція здобувачів вищої освіти та викладачів, особистісно орієнтований підхід до організації освітнього процесу; оптимальне поєднання прямих і непрямих педагогічних впливів і взаємодій тощо.

Висновки. Отже, аналіз наукової літератури засвідчує, що ціннісні орієнтації формуються з дитинства, розвиваються, змінюються упродовж усього життя людини, але особливу увагу необхідно приділяти в підготовці майбутніх учителів початкової освіти. Цінності розкривають внутрішній стан людини, її бажання охоплювати певні структури соціального простору. Ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкової освіти визначено як система ціннісних установок, що передбачають усвідомлення педагогом своєї внутрішньої позиції, світогляду, визначають мотивацію його поведінки та виражаються в готовності особистості до професійної діяльності відповідно до певних цінностей. Саме для педагогічних працівників сформовані ціннісні орієнтації – основа структури особистості, що є стратегічною метою його професійної діяльності,

скеровує емоційно-мотиваційну світоглядну та когнітивну систему поведінки, впливає на зміст і спрямованість його потреб, мотивів та інтересів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціальні цінності малої групи школярів: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 180 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Горбенко О. В. Виховання ціннісних орієнтацій у студентської молоді засобами східних єдинборств: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.07 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»; Харківська державна академія фізичної культури. Харків, 2018. 279 с.
4. Дьяконов І. Зміст поняття «ціннісна орієнтація». Мультиверсум. Філософський альманах. Київ: Центр духовної культури. 2004. № 43. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Djakonov.htm (дата звернення: 14.01.2021).
5. Лазарук А. Ф. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. Психологія і суспільство. 2003. № 2 (12). С. 19–38.
6. Мейжис І. А. Цінності і соціальна еволюція суспільств. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. 2008. № 71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2008_84_71_5 (дата звернення 15.12.2020).
7. Мельничук І. М. Філософсько-методологічний аналіз аксіологічного підходу в системі вищої освіти. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnads_2012_3_18.pdf (дата звернення 20.12.2020).
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (із змінами № 978-IX від 05.11.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20210101#Text> (дата звернення: 15.01.2021).
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000. 712 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / За ред. І. Шинкарук (голова). Київ: Абрис, 2002. 742с.
11. Харченко Л. М. Сучасні виміри людського буття. Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. 2011. №. 563–564. С. 17–21.
12. Шайгородський Ю. Ж. Цінності як детермінанти суспільного розвитку Сучасна українська політика. 2012. № 26. С. 219–228.
13. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 57. С. 181–187.